

Handelsman Johanna — kvinnan bakom Ödeshög

Jonas Peterson var kyrkvård och hemmansägare. Han gifte sig med Johanna Nilsdotter år 1824

*Johanna Peterson dog för nära 90 år sedan, men spåren av hennes verksamhet finns kvar än i dag
(Foto: MARIA TESCH)*

Det finns ingen som har betytt så mycket för Ödeshög och trakten runt omkring som Handelsman Johanna. Hon dog för nära 90 år sedan, men spåren av hennes verksamhet finns kvar än i dag.

Hon införde torgdagar varje tisdag i Ödeshög. Hon såg till att samhället fick apotek och hon stensatte torget och gatan intill. Hon såg till att det byggdes en rejäl hamn i Hästholmen. Dessutom hann hon med att uppfostra nio egna barn och fyra fosterbarn.

Johanna Nilsdotter föddes i Brodderyd 1807. Som 17-åring kom hon till Ödeshög och gifte sig med kyrkvärden och hemmansägaren Jonas Peterson.

Växande affär

Men hon nöjde sig inte med att vara hustru åt Jonas och mor till deras barn. Ganska snart öppnade hon en liten speceriaffär i en av de röda flyglarna som hörde till Gatugården. Den lilla affären växte snabbt.

Ödeshögs samhälle bestod bara av 15-20 gårdar och ett par bygator vid den här tiden. Johanna utökade byn med en ny mangårdsbyggnad till Gatugården, den placerades mitt emot sockenstugan. Dit flyttade hon sin affär så småningom.

"Det var en sådan där äkta gammal handelsbod, som man numera endast kan finna på visst afstånd från städerna, där den skumma luften är fylld av lukt från lärt och kryddor, och där allt finnes, från storrosiga sidendukar till sill och bröstsocker"

stod det i tidningen Idun strax efter Johannas död 1899.

Johanna engagerade sig efter hand i allt större affärer och begav sig på långa och många affärsresor utomlands. Var hon än befann sig i världen bar hon dock aldrig något annat än svart sidenklänning av bästa kvalitet, vare sig det var sommar eller vinter.

Västergården i Hästholmen hörde till de nio gårdar Johanna ägde när hon stod på höjden av sin framgång. I det lilla hamnschweizeriet drev dottern Emilia krogservering en tid

*Ovan t v:
Ödeshögs torg i början av seklet, bara några år efter Johannas död. Rakt fram låg Gatugården. Där finns i dag en muralmålning som föreställer Johanna i sin affär*

När gårdarna i Ödeshög skiftades, utökade Johanna byn med en ny mangårdsbyggnad till Gatugården (tidigare lär den ha varit mangårdsbyggnad till Stora Åby Västergård). Johanna hade affär här, man ser ingången under ett snedtak på gårdssidan. Takresningen ändrades på 1860-talet. Karl Löf drev senare affär i huset som revs för ett par år sedan

Plöjde raka fåror

Hon var inte rädd för "simpelt" arbete. Det sägs att om hon från sin vagn fick syn på någon av sina drängar som plöjde snett och slarvigt, lät hon stanna vagnen, klev resolut ur och tog själv hand om plogen (iförd sin sidenklänning förstås) och visade drängen hur en fåra skall plöjas.

Det berättas också hur hon en gång skulle övervaka lossningen av varor i Hästholmen. Båtarna kunde då inte gå ända in till land, utan stegar lades ut som landgångar. Johanna fastnade med sin präktiga sidenkjol i en spik på en silltunna, och det bar sig inte bättre än att hon damp i sjön. Då lovade Johanna (i rätt mustiga ordalag, kan man tänka) att Hästholmen minsann skulle få en riktig hamn.

I protokollen från Hästholmens hamn- och magasinbolag finns inte den historien med. Däremot framgår det tydligt att fru Johanna Peterson spelade en betydelsefull roll i bolagets tidiga historia. Hon ägde hemmanet Hästholmen och hon var en av de första och största aktietecknarna. Det var på hennes initiativ det s k Schweizeriet tillkom, en liten krogbyggnad intill Västergården i Hästholmen. (Västergården hörde till de nio gårdar hon ägde när hon stod på höjden av sin framgång. Bland de övriga fanns Jeanneberg, Slangeryd, Kulltorp, Gatugården samt Norrgården i Hästholmen.)

Sörgården i Slangeryd var en av de gårdar Johanna ägde

Johanna Peterson bidrog till att det blev telegrafstation i Hästholmen. Hon erbjöd sig att hålla lokal till billig hyra och 1873 träffades en överenskommelse med Kungliga Telegrafverket om inrättande av en 3 klass telegrafstation i Hästholmen.

Johanna var både myndig och respektingivande men hon var också medkännande och hjälpsam. Då en gång en fattig vän till henne blev inburad i bysättningshåkte (sådant kunde hända den som inte kunde betala sina skulder), löste hon i all tysthet ut den olycklige. Inte förrän många år senare fick denne reda på vem som hade kommit till hans räddning.

Det finns bara gott att läsa om Johanna i tidningsurklipp och gamla handlingar. Hon skall ha varit gudfruktig och rättvis, orädd och stridbar, men också livsbejakande och glad. Hon ställde till med stora kalas och hennes hem stod alltid öppet för vännerna, såväl rika som fattiga.

Målning i kyrkan

Spåren av Johannas verksamhet finns alltså ännu kvar i Ödeshög. Tisdagar är fortfarande torgdagar i Ödeshög (om än i mindre skala än förr) precis som hon bestämde. Det var en bra veckodag, för då kunde affärsmännen komma från städerna och göra sina uppköp i god tid före helgen, räknade hon ut.

Den första stensatta gatan i byn ordnade hon, den gick mellan nuvarande Norrbys skoaffär till kyrkan. Torget stensattes också. I kyrkan hänger för övrigt en målning som hon skänkte dit som altartavla när de två yngsta döttrarna konfirmerades där 1857 (den är målad av G A Ångman och hänger numera på ena långväggen). Johanna har hedrats på senare år. 1962 fastställde länsstyrelsen att Handelsman Johanna skulle få ett kvarter uppkallat efter sig, mitt

Johanna skänkte en altartavla till kyrkan när de två yngsta döttrarna konfirmerades år 1857. Tavlan är målad av G A Ångman
(Foto: OLLE STRÖM)

Där Gatugården låg finns numera en muralmålning föreställande Johanna i sin affär. Den målades av Ödeshögs muralgrupp år 1981
(Foto: OLLE STRÖM)

i Ödeshögs centrum — en heder för att hon verkat där åren 1824-1899.

Där Gatugården en gång låg finns det numera en väggmålning som föreställer Johanna i sin affär. Vid Hantverkshuset Johanna (som förr inrymde Ödeshögs Möbelfabrik, senare Kajlings Möbler AB) vakar Johanna över sitt samhälle. Calle Örnemarks träskulptur blickar sedan några år ut över Ödeshög moderna torg. Och varje år utses "årets Johanna" i Ödeshög bland kvinnor som har haft betydelse för sin bygd.

Handelsman Johanna slutade sitt liv som en fattig kvinna. Praktiskt taget hela hennes stora förmögenhet gick förlorad i den stora bankkraschen i slutet av 1870-talet. Johanna tvingades i konkurs. Sina sista år tillbringade hon i ett rum och kök i bottenvåningen på Gatugårdens mangårdsbyggnad.

I maj 1899 fördes hon till den sista vilan på Ödeshögs kyrkogård. Då var alla affärer stängda i samhället och flaggorna var sänkta till halv stång. Kistan syntes knappt under alla kransar och buketter.

SUSANNE HASSELOVIST

Källor: Idun nr 52 från år 1899, Östgöta-Bladet 8 okt 1962, Östgöta-Kuriren 27 maj 1899 samt Ingeborg Sundins klippbok (och kunskaper)

Handelsman Johanna ser ut över sitt Ödeshög. Skulpturen är gjord av Calle Örnemark och står nära torget sedan 1984 (Foto: OLLE STRÖM)

Efter Johanna — hennes barn

Ända sedan handelsman Johanna kom tillbaka till "sitt" Ödeshög, gestaltad av konstnären Calle Örnemark och placerad som skulptur utanför Hantverkshuset Johanna, har Ödeshög sökt efter hennes ättlingar.

1988 lyckades det, fem år efter statyns tillkomst. Valborgsmässoafton har blivit Johannas egen dag i Ödeshög, och då fanns hennes dottersons sonson på plats för att kora "årets Johanna" (som den här gången blev Gunhild Larsson, aktiv i Rädda Barnen).

Johanna hade nio egna barn och uppfostrade fyra fosterbarn. Hennes första dotter, Kristina, och det tredje barnet, sonen Johan Casper, dog vid spädd ålder. Men flera av de andra for ut i världen och mötte spännande äventyr.

Johannas andra barn blev en flicka, Josefina Dorotea (f 1827). Hon gifte sig med affärsmannen Frans Schuknecht från Norrköping och fick fyra barn.

Emilias barn

Nästa flicka, Emilia Aurora (f 1835, d 1916) gifte sig 1857 med hovrättsnotarien Israel Abrahamsson. De bosatte sig på Västergården i Hästholmen (som då ägdes av parets föräldrar). Emilia var innehavare av det lilla hamnschweizeriet som låg i parken, och där drev hon gästgiveri en tid — utan större ekonomisk framgång. Det flyttades ner till hamnen och blev hamnkontor 1890. Makarna fick sex barn. Den äldste sonen föddes ett år efter bröllopet och döptes till Birger. Han for så småningom till USA, men nådde aldrig det hägrande landet i väster — han mördades på båten, sägs det, för han hade just fått ut en försäkring och hade gott om kontanter.

Emilias näste son, Ivar, lyckades bättre på sin resa västerut. Han gifte sig i USA och dog där 1943. Tredje sonen, Gunnar, gifte sig och fick tre barn, bl a Lennart som gifte sig med Stina. Deras son Björn Abrahamsson är den sentida ättling till Johanna som 1988 korade årets Johanna.

Ödeshögs samhälle under senare delen av 1800-talet (en av männen på bilden lär vara församlingsprästen)

Johannas fjärde flicka fick heta Florentina Johanna Jeanna (f 1837, d 1922). Hon blev banktjänsteman i Linköping, men när modern gick i konkurs övertog hon fastigheten vid Storgatan i Ödeshög. 1898 sålde Jeanna huset till Karl Löf, med förbehållet att modern skulle få bo kvar så länge hon levde (det blev ju inte så länge. Johanna dog året därpå). Jeanna flyttade tillbaka till Linköping och jobbade där vid gasverket.

Nästa barn blev också en flicka, och hon fick namnet Jenny Olivia (f 1840, d 1929). Hon bodde kvar i Ödeshög i hela sitt liv. Hon ägde huset "Lugnet" på Surbrunnsgatan och hade en husföreståndarinna, Sofi, som styrde med allt. Det var hon som såg till att potatisen de odlade blev såld, och hon hyrde ut stenvangeln i boden för 25 öre i timmen. Sofi var mycket noga med tiden, och så såg hon till att ingen dunkade för hårt med mangeln — Jenny fick inte störas. Sofi fick 5 kr i månadslön, och av den summan delade hon med sig till missionen varje månad.

Handelsman Johanna och hennes Jonas fick ytterligare två döttrar: Viktoria Amanda (f 1841, d 1923) som aldrig gifte sig utan flyttade till Mariefred och blev telefonist där, och Adelina Ada Birgitta Kristina (f 1842).

Johanna tillsammans med två av barnen: Jeanna och Georg

Arkitekten i Stockholm

Ada gifte sig med sjökaptenen Sven Olof Hallman från Vadstena, och bosatte sig i Trollhättan. De fick fem barn. Ett av dem döptes till Per Olof (f 1869). Han studerade vid Tekniska högskolan i Stockholm och gick igenom Konstakademin. 1897 blev han docent vid Tekniska högskolan och 1913 vice stadsarkitekt i Stockholm. Åtta år senare utnämndes han till chef för stadsplanekontoret och fick sitt ämbetsrum i det nya stadshuset. 1922-1927 anlade han stadsdelen "Lärkstan" som han ville skulle bli som en engelsk trädgårdsstad mitt inne i centrala Stockholm. Mjukt böjda gator avvek från de raka trafiklederna, portvalv öppnade sig i grönskande kvarter. Lärkstaden skulle andas skymningsstämning och brasor skulle spraka i de öppna spisarna i husen.

Johanna hade flera fosterbarn. Den som kom till -- det var Hilma Johnsson på Smedjegatan. Hon var anställd på apoteket i Ödeshög. 7 december 1921 blev hon svårt bränd vid en brand som hon själv var orsak till. Hon bäddade sin säng med tidningar och tände på. Hon fördes till Vadstena lasarett men kastade sig ut genom ett fönster och skadades så svårt att hon avled 19 december.

Favoritbarnet

Johannas sista barn blev en son som fick namnet Georg Hugo (f 1848, d 1886). Om honom berättas i "Östgötars minne":

"Han hade ett gott och redigt huvud men ännu bättre minne. Avlade studentexamen innan han fyllt 15 år, fick året därefter åldersdispens för att kunna taga kameralexamen och var då ännu en liten spröd yngling, ehuru han som student ansåg sig vara en stor karl med en sådans rättigheter och status. Han propoerade (föreslog) brorskål med något efterblivne studenter, som var dubbelt så gamla som han själv, rökte långpipa dagen i ända, drack toddy, anförde "torggruff". Blev med åren mera stadgad, var en god kamrat och höll styvt på nationens anseende. Lovordas som en duglig, nitisk och energisk lärare. Tidigt utvecklade fick han ock tidigt slut."

Georg var Johannas favoritbarn, och hon lär ha sörjt honom djupt. Kyrkoherde A Alson i V Tollstad läste bl a de här orden när Johanna till sist begravdes, 92 år gammal:

"Vid Din Georgs graf Du fann
att ej under stjärnor blommar
lycka, som man tänka kan
sätta frukt i lifvets sommar."

INGEBORG SUNDIN